

CREȘTINĂTATEA EUROPEANĂ ÎNTRE CRUCIADĂ ȘI PACE: ROLUL REZERVAT CELOR DOUĂ „VALAHII” LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVI-LEA

La începutul secolului al XVI-lea, diplomația venețiană avea deja o puternică tradiție la Constantinopol, Serenissima reprezentând o placă turnantă a știrilor – mai mult discrete, decât secrete – care circulau în mediile politice occidentale, în legătură cu situația Imperiului Otoman¹. În jurul anului 1500, puterea otomană părea mai sigură decât oricând, iar ideea de cruciadă se afla în declin. Ultimul mare cruciat autentic² Cluj Iancu de Hunedoara răpărăsese „cheia Ungariei” (Belgradul) și Europa Centrală, dar pierise la Zemun (Belgrad) în august 1456, la trei ani după ocuparea Constantinopolului de către Mehmet al II-lea. Perceptut ca o catastrofă de către Creștinătate – mai ales în Răsăritul Europei – acest din urmă eveniment a schimbat și politica de cruciadă târzie a puterilor europene, nu atât în formă, cât în fondul ei. Mai precis, vor continua să se formeze alianțe creștine de mare amploare și se vor întreprinde în continuare numeroase acțiuni diplomatice și militare contra otomanilor, numai că spiritul pragmatic renescentist, numit ulterior politica interesului național, va lua treptat locul fervorii general-creștine. Cea din urma manifestare plenară a unei asemenea atitudini de unitate a „Republicii Creștine”, în numele idealului comun, a fost în cele aproape două decenii (1439-1456) de după Conciliul de la Ferrara-Florența, încheiat în 1439. Ulterior, puterile creștine par să fi învățat din experiența Veneției, sintetizată în formula: „Siamo Veneziani e poi Christiani”³. De aceea,

¹ Hans J. Kissling, *Venezia come centro di informazioni sui Turchi*, în vol. „Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI). Aspetti e problemi”, a cura di Hans-Georg Beck, Manoussos Manoussacas, Agostino Pertusi, vol. I, Firenze, 1977, p. 97-109.

² Ileana Căzan, Eugen Denize, *Marile Puteri și spațiul românesc. Secolele XV-XVI*, București, 2002, *passim*.

³ Ovidiu Cristea, „Siamo Veneziani e poi Christiani”: *Some Remarks Concerning the Venetian Attitude towards the Crusade*, în „Annuario” del Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia, 3, 2001, p. 105-116.

Ștefan cel Mare⁴, domnul Moldovei din perioada 1457-1504, a luptat contra turcilor nu atât ca cruciat, cât ca un apărător al țării sale⁵. Apelul la puterile creștine și angajarea în politica de cruciadă se fac cu scopul salvării Moldovei, considerată „Poartă a Creștinătății”⁶. Din acest punct de vedere, principele român era încadrat în sistemul de valori al Apusului, care, în epoca Renașterii, repudia tot mai mult idealul medieval al cruciadelor în favoarea monarhiei puternice naționale. Colaborarea, mai mult politico-diplomatică decât militară, dintre Veneția și Moldova a stat pe tot parcursul secolului al XV-lea sub semnul acestui pragmatism, al folosului reciproc, de pe urma unei politici coerente față de Poarta Otomană⁷. Oricum, în secolele al XV-lea și al XVI-lea, conducerea Veneției cunoștea în detaliu situația din Țările Române⁸ și din Ungaria⁹, inclusiv prin mijlocirea numeroaselor solii schimbate cu aceste țări.

Într-un asemenea context, Ștefan cel Mare trimitea senatului Veneției, la 1477, o binecunoscută și des-invocată solie, condusă de Ioan Țamblac, din familia Paleologilor, unchiul Mariei de Mangop, soția domnului român. Primit în fața senatului și a dogelui, solul Moldovei expunea, la 8 mai 1477, scrisoarea lui Ștefan cel Mare, un text reprezentativ pentru gândirea politică românească din acea epocă¹⁰. Între ideile principale exprimate aici, asupra cărora nu insistăm, fiindcă sunt cunoscute (incadrarea Moldovei în *Respublica Christiana*, efortul de

⁴ Șerban Papacostea, *Stephen the Great Prince of Moldavia (1457-1504)*, Bucharest, 1981, *passim*.

⁵ P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani din țările vecine*, în „Studii și cercetări științifice” (Iași), Istorie, XI, fasc. 2, 1960, p. 199.

⁶ Silvia Popovici (red.), *România. Documente străine despre români*, București, 1992, p. 55-56. Ioan-Aurel Pop, *Țările Române ca „Poartă a Creștinătății” la Dunărea de Jos (secolele XV-XVI). Ideea și fapta*, în vol. „Kulturraum Mittlere und Untere Donau: Traditionen und Perspektiven des Zusammenlebens”, Reșița, 1995, p. 157-163.

⁷ Ovidiu Cristea, *op. cit.*, *passim*. Vezi și Adrian Niculescu, *Diplomazia venețiană e il principe Ștefan cel Mare di Moldavia (1457-1504) durante le guerra contro i Turchi del 1463-1479*, în vol. „Italia e Romania. Due popoli e due storie a confronto (secc. XIV-XVIII)”, a cura di Sante Graciotti, Firenze, 1998, p. 98-139.

⁸ Vezi Eugen Denize, *Țările Române și Veneția. Relații politice (1441-1541). De la Iancu de Hunedoara la Petru Rareș*, București, 1995, *passim*; Matei Cazacu, *I rapporti tra la Repubblica di Venezia e Moldova all'inizio del Quattrocento*, în vol. „Dall'Adriatico al Mar Nero: Veneziani e Romeni. Tracciati di storie comuni”, a cura di Grigore Arbore Popescu, Roma, 2003, p. 148-153.

⁹ Vezi vol. *Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del Rinascimento*, a cura di Tibor Klaniczay, Budapest, 1975, *passim*; Ovidiu Cristea, *Venezia, la politica balcanica dell'Ungheria e l'espansione degli Ottomani in Europa alla fine del secolo XIV*, în vol. „Dall'Adriatico al Mar Nero...”, p. 41-53.

¹⁰ Silvia Popovici (red.), *op. cit.*, p. 56-59. Archivio di Stato di Venezia, Deliberazioni segrete del Senato, Reg. 28, nr. 13.

apărare antiotomană depus fără ajutor extern în anul 1476, neînțelegerile din tabăra creștină, dorința de a avea un principe aliat în Valahia de la sud de Carpați, speranța unui ajutor concret din partea Veneției, spectrul cuceririi Moldovei de către Imperiul Otoman sau al „închinării” sale în fața „păgânilor” etc.), se afla și aceea a unității românești. Când expune evenimentele din 1476, anul campaniei sultanale din Moldova, principele se plânge că a rămas singur, fiind atacat de trei forțe, anume tătarii dinspre est, armata otomană dinspre sud, la care s-a adăugat și „l'altra Valachia”¹¹. În acest fel era denumită în text Țara Românească propriu-zisă, semn că, pentru mediile politice de la est de Carpați, „Țara românească” era mai întâi Moldova, Valachia fiind „cealaltă Țară Românească”. De asemenea, scrisoarea princiară adaugă că turcii vor veni din nou spre a cuceri cele două cetăți-porturi din sudul țării – Chilia și Cetatea Alba-Moncastro – și că „queste do tere sono tuta la Valachia” (adica sunt cheia Moldovei, au o importanță capitală pentru țară)¹². În acest pasaj, Moldova este numită *expressis verbis* „Valachia”. Faptul nu este o noutate absolută, fiindcă, în varii surse din evul mediu, locuitorii din ambele țări menționate (ca și românii din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș sau cei de la sud de Dunăre) sunt numiți valahi. Acesta este numele (cu variante) pe care străinii l-au dat românilor până în secolul al XIX-lea, fapt care subliniază nu numai unitatea, ci și latinitatea lor¹³. De altfel, polonezii, vecini direcți cu Moldova în epoca medievală și modernă timpurie, au numit și ei frecvent această unitate politică „Țara Românească”, în timp ce țara românească de la sud de Carpați (spre a putea face distincția necesară) era pentru ei „Multana” (probabil o coruptelă de la numele de „Muntenia”)¹⁴. Mai mult, în instrucțiunile date de înaltele autorități venețiene (Senatul și dogele Andrea Vendramin), în anul 1476 și la începutul anului 1477, solului Emanuele Gerardo, trimis în misiune în ambele țări românești, se utilizează pentru principele român de la sud de Carpați denumirea de *alterius Valachiae Vayvoda*¹⁵. Prin urmare, în mediile politice venețiene,

¹¹ Trupele românești de la sud de Carpați au participat la campania otomană din Moldova (din 1476) ca urmare a calității de vasal al sultanului pe care o avea principele Țării Românești.

¹² Adrian Niculescu, *op. cit.*, p. 136.

¹³ Vezi Șerban Papacostea, *Les Roumains et la conscience de leur romanité au Moyen Âge*, în „Revue roumaine d'histoire”, IV, 1965, nr. 1, p. 15-24; Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ediția a II-a, București, 1993, *passim*; Ioan-Aurel Pop, *Nașterea română medievală. Solidarități etnice românești în secolele XIII-XVI*, București, 1998, *passim*.

¹⁴ Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele polone (secolul al XVI-lea)*, București, 1971, *passim*.

¹⁵ Adrian Niculescu, *op. cit.*, p. 128.

denumirile de Valachia erau destinate ambelor țări ale românilor chiar și înainte de prezentarea, la 8 mai 1477, a textului de către solul Ioan Țamblac.

Un document dat la 27 decembrie 1513 la Constantinopol vine să întărească aceasta idee, precum și „cariera” făcută de expresia *l'altra Valachia*. Atunci, bailul venețian *Nicolaus Iustinianus* (Giustiniani) scria dogelui *Leonardus Lauredanus* (Loredano) că sosise în audiență la sultan (Selim I) ambasadorul regelui Ungariei, spre a cere să se facă pace de către Imperiul Otoman cu regele Poloniei, regele Boemiei, Împăratul (romano-german), dogele Veneției, Moldova (*Carabogdan*), Țara Românească (*l'altra Valachia*) și Ragusa¹⁶. Acest ambasador ungar era Barnabas Beley și a fost reținut la Constantinopol între anii 1510 și 1517. Bailul expune în continuare în textul pomenit mai sus evoluția lucrurilor: sultanul s-a opus ideii încheierii păcii; a trimis mesageri (olăcari=*olachi*) la Semendria, în Bosnia și la alte hotare ca să anunțe că nu va fi pace; Veneția considera pacea ca fiind bună, dar fără împărat, pe care nu-l voia nici sultanul; împăratul, dacă voia pacea, nu avea decât să trimită sol, cum făcuse pe vremea vechiului sultan (Baiazid al II-lea); e drept că, la 24 august 1513, venise un sol cu scrisoare de la împărat și vorbise de rău Veneția, ca fiind o țară „ocupantă” (*ocupatrice*) și uzurpatoare, împreună cu regele Franței, a bunurilor altora; solul imperial ceruse o pace comună cu stăpânul sau și cu regele Ungariei, pentru că Habsburgul și „Ungurul” (*l'Hungaro*) erau același lucru, atât la pace cât și la război; sultanul ar fi luat scrisoarea solului în răs, spunând că nu vine de la împărat și că regele Ungariei o falsificase; bailul credea și el că respectiva scrisoare era contrafăcută și că interesele Veneției cereau ca pacea, dacă s-ar face, să nu-l includă în nici un caz și pe împărat etc.

Dogele era informat de către bail despre preparativele audienței solului ungar încă la 7 decembrie 1513¹⁷. Scrisorile secrete către doge erau trimise în două exemplare și pe căi (rute) diferite, prin oameni siguri, precum erau Elia Raguseo sau dragomanul Ali Bei¹⁸. Cum se vede și din textele de epocă ajunse până la noi, scrisoarea despre propunerea de pace cu principii creștini enumerați mai sus s-a transmis în două copii (de fapt variante), ambele elaborate în dialectul venețian.

Opoziția Veneției față de includerea „împăratului” german (era din Casa de Habsburg) în pacea cu otomanii provine din mai vechi conflicte¹⁹. Nu cu mulți

¹⁶ Archivio di Stato di Venezia, Capi dei Consiglio di X, Lettere di ambasciatori, busta 1, no. 24.

¹⁷ *Ibidem*, no. 23.

¹⁸ *Ibidem*, no. 25.

¹⁹ Erich Zöllner, *Istoria Austriei de la începuturi până în prezent*, ediția a VIII-a, vol. I, București, 1997, p. 194-196.

ani în urmă, regele Maximilian de Habsburg (1493-1519) reușise să asigure Casei de Austria, în ciuda opoziției Veneției, stăpânirea asupra „comitatului avansat” Goritia (Görz) și asupra „comitatului dindărăt”, cu cetatea de origine a familiei sale, situată pe malul râului Isonzo. Ulterior, regele german menționat a plănuit o călătorie în forță la Roma pentru încoronarea sa ca împărat. Acest act a fost însă împiedicat de Veneția, care a blocat trecerea suveranului german. Ca urmare, Maximilian și-a atribuit singur la Trento (1508) titlul de „împărat roman ales”, despărțind demnitatea imperială de Roma și de Papalitate. În chip de răzbunare, împăratul a întreprins un atac prost organizat contra Republicii Venețiene, atac transformat apoi în Războiul Friulan. S-a format, din Imperiu, Franța, Spania și Papalitate, „Liga de la Cambrai”, căreia Veneția nu i-a putut face față, mai ales pe uscat. Schimbarea de atitudine a Franței, care a trecut la colaborare cu Serenissima, a fost o nouă lovitură parțială dată Habsburgului²⁰. La acest cadru face aluzie scrisoarea bailului venețian de la Constantinopol, când spune (prin textul prezentat de solul imperial) ca Republica ocupa și uzurpa bunul altuia împreună cu regele Franței. Iar ideea că împăratul și „Ungurul” (regele Ungariei, Vladislav al II-lea, din familia Jagelonilor; a domnit între 1490 și 1516) sunt „același lucru” vine din interesul major al lui Maximilian pentru Ungaria și Boemia, din impunerea la tronul ungar a acestui rege tocmai prin mijlocirea Habsburgului. De altminteri, Vladislav al II-lea a fost un suveran slab, dominat nu numai de magnați, dar și de Maximilian care, prin anumite planuri matrimoniale, va controla și în viitor politica Regatului Ungar.

Propunerea de pace a puterilor creștine față de Poartă venea la scurt timp după ce, în 27 aprilie 1513, noul papă Leon al X-lea proclamase cruciada antiotomană, privită ca un sprijin dat țărilor creștine direct amenințate, anume Ungaria, Polonia și Țările Române. Contradicția este numai aparentă, întrucât Suveranul Pontif avea ca obiective politice întâi instaurarea păcii și abia apoi declanșarea luptei contra Semilunii²¹.

Alături de aceste importante semnificații de istorie general-europeană ale mărturiilor documentare venețiene invocate aici, rămâne numele de Valachia, dat celor două principate românești de la sud și est de Carpați. Chiar dacă Moldova este pomenită aici drept *Carabogdan* – nume frecvent folosit în cancelaria baililor venețieni de la Constantinopol și care amintește obiceiul oriental de a da unei țări numele întemeietorului său (aici este vorba despre principele Bogdan I al Moldovei) – se subînțelege faptul ca ea era privită ca o

²⁰ Vezi Eugen Denize, *op. cit.*, p. 178-182.

²¹ K. M. Setton, *Pope Leo X and the Turkish Peril*, în „American Philosophical Society”, vol. 113, 1969, nr. 6, p. 369-370.

țară românească. Mai mult, în viziunea Veneției, ca și a lui Ștefan cel Mare la 1477, Moldova era cea dintâi țară românească, din moment ce principatul sud-carpatic se chema „l'altra Valachia”. Faptul este într-un fel paradoxal, fiindcă prima Valahie este aici cea care oficial se chema cu totul altfel, pentru că Valahia consacrată ca atare să fie doar „cealaltă Valahie”. Acest șir de mărturii despre cele două Valahii, de la finele secolului al XV-lea și de la începutul secolului al XVI-lea, demonstrează că în conștiința epocii moldovenii și vecinii lor de la sud de Carpați erau același popor și aveau două principate omonime²². Separația politică nu era, prin urmare, un impediment, pentru observatorii atenți – din interior și exterior – de a remarca, în anumite cazuri, unitatea etnică a românilor. Despre această „unitate” s-a scris destul de mult – uneori prea mult, inegal și vulgarizator – încât astăzi ea tinde să fie obturată, ignorată și chiar negată pe nedrept. Ar fi însă complet greșit să se cadă acum în extrema particularismelor sau a localismelor, când, de fapt, acestea din urma au coexistat cu unitatea, dând conținut civilizației românești medievale. Este și pledoaria pe care, cu multă știință și conștiință, cu pricepere și discreție academică, a făcut-o și o face prin creația sa profesorul Ion Toderașcu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

²² Vezi Ion Toderașcu, *Unitatea românească medievală*, I, București, 1988, *passim*.